

ЗА ОБРАЗНИТЕ СРАВНЕНИЯ И МЯСТОТО ИМ В ЛИНГВИСТИЧНАТА НАУКА (ФАКТИ НА ЕЗИКА И/ИЛИ ФАКТИ НА РЕЧТА)

Борян Янев (Пловдив)

Резюме:

В образните сравнения човекът разкрива светоусещането си, което неминуемо е продукт на собствената му ценностна йерархия, съдържаща елементи както на собствената му личностна перцепция на действителността, така и на обществения узус, на който е подчинено поведението му като социален субект. В изследването на тези компаративни структури се забелязва *загуба на устойчивост* (и появата на все по-нови сравнения) и *липса на необходимата идиоматичност*, т.е. лексикалното значението на цялостния израз да не е сбор от семантиките на изграждащите го компоненти. Това (както и някои други лингвистични факти) са съществени аргументи в подкрепа на създението, че образните сравнения не типичен обект на фразеологията и трябва да се разглеждат в параметрите на когнитивната лингвистика.

Ключови думи: образни сравнения, фразеология, когнитивна лингвистика, ценностна система

About *Similes* and Their Place in the Field of Linguistics (Language Facts or Speech Facts)

Abstract:

A person reveals his or her conception of the world, which is definitely a product of the hierarchy of values and it consists of elements both of his or her own personable perception of reality, and of the society real speech, related to his or her behavior as a social subject. The research under these comparative structures shows *loss of sustainability* (and appearance of new comparisons), as well as *lack of the needed idiomatic character*, i.e. the lexical meaning of the phrase is not a sum of the semantic meanings of its components. This fact (and also some other linguistic facts) are essential arguments, which support the thesis, that the comparisons are not typical object of phraseology and have to be examined in the parameters of the cognitive linguistics.

Key words: comparisons, phraseology, cognitive linguistics, value system

Всяко лексиколошко изследване, засягащо проблема за сравненията (езикови, устойчиви, образни, емблематични и др.¹), задължително ни припомня цитирания основно по Сапир факт, че сравнението е най-древният вид интелектуална дейност, предхождаща дори смятането (срвн. Sapir 2002). Културата е неразделна част от сравненията, както и сравненията не могат да бъдат разглеждани отделно от културата, тъй като сравнението (в широкия смисъл на думата) възплъщава в себе си проблема за еднаквостта и различието – понятия, лежащи в основата на общочовешката култура и субкултурата на отделния социум. Неоспорим е фактът, че човек опознава света и изучава принадлежщата към този свят култура именно благодарение на сравненията между предметите и явленията от заобикалящата го действителност, които той прави в своя познавателен опит.

Породени преди всичко от потребностите на всекидневното общуване и все по-усиленото (или по-ограниченото) опознаване на света, сравненията изпълняват ролята на важно средство за езикова номинация, съпроводено много често от немалка доза експресивност. Те имат важно значение за създаването на своеобразна езикова картина на света, като същевременно се превръщат и в „огледало на живота на нацията“ (срвн. Маслова 2001). Лексикалносемантичната им природа е тясно свързана с общокултурните знания на носителите на езика, с практическия им опит и традициите, наложени от историята и спецификите в етногенетичен план. Езиковата картина на света, която има антропоцентрична ориентация, формира и типа отношения на човека към заобикалящия го свят – към природата, животните, вещите, които го заобикалят, нематериалните елементи от собствената му екзистенция, както и към самия себе си.

Ясно е, че изграденият в съзнанието на човека модел на света се съхранява и проявява във и чрез езика. Този факт, често определян като културно-езикова съотносителност, се разглежда от лингвокултурологията – като наука, ориентирана към културния фактор в езика и езиковия фактор у човека. В основата на хипотезата за лингвистичната относителност на Сапир и Уорф е застъпено убеждението, че хората виждат света по различен начин – през призмата на своя роден език.

Сравненията биха могли да послужат като емблематичен пример за единици, заемащи гранична позиция между **фразеологията** (само една част от сравненията) и **когнитивната лингвистика** (всички сравнения) например, тъй като *имат по-динамичен характер, свързан с функцията им да бъдат актуални представители на промените в ценностната система и мирогледа на социума*.

---

¹ Изразената на пръв поглед терминологична пъстрота всъщност се отнася към сравнително различни лексикални структури.

Неубедителната според мен традиционна фразеологизация на тази компаративни структури (които са изследователски обект не само на лингвистиката, а и на литературознанието, та дори излизат и от границите на филологията) ме прави по-предпазлив в употребата на атрибутивното им уточняване като „фразеологични” или „устойчиви”. При всички случаи обаче адресантът трябва да посочи в речеизявлението си някакъв конкретен или абстрактен образ, с който да компарира признака на своето алюзорно намерение. Ето защо смятам, че най-подходящият термин за компаративните структури в езика (без оглед на тяхната устойчивост и разгледани като еднотипен езиков механизъм за опознаване и представяне на света) е *образи сравнения*, поради което ще ги наричам по този начин в изследването си.

Избягвам атрибутивното уточнение „устойчиви”, защото пълната (абсолютна) устойчивост е до голяма степен относително понятие, тъй като, както вече бе изтъкнато, езикът е динамично и гъвкаво явление, а *културата на човека се променя непрекъснато в резултат на постоянното развитие на социума, което води до поява на все по-нови и нови сравнения, допълване и перифразирание на вече съществуващите в речниковия фонд*. Това поражда идеята за една несъвсем коректно споменаваща се в лексиколожките изследвания като безапелационна, но изключително важна за категорията им *възпроизводимост*. Критерий, който не може да се отнесе с пълна сила към образните сравнения – за разлика от фразеологизмите или дори периферните фразеологични единици като паремииите, фразеосхемите, поздравите и др.

Познавателната дейност на хората е тясно свързана с умението им да съпоставят реалиите от заобикалящия ги микросвят. Правят се асоциации, аналогии, възникват сравнения, в които участват различни конкретни и абстрактни образи. По този начин човекът разбира света по-добре, запомня и възпроизвежда фактите от живота, придава им нов нюанс, развива се като личност. Когато асоциациите по наличие или липса на сходство между предметите и явленията от действителността бъдат и езиково осъзнати (защото, както знаем от бащата на езикознанието – Вилхелм фон Хумболт, логиката не се заключава само в работата на сетивата, а е нужен и духът [езикът]), сравненията – често конотативно и експресивно натоварени, *се превръщат в изразители и на най-тънките нюанси в комуникативните намерения на адресантите*.

Съвкупността от образи, които заобикалят човека се оприличава на „ефирна тъкан”, която в речевата дейност придобива все по-разнообразни форми и очертания. Метаморфозите на тази материя са безкрайни, човекът съчетава образите в най-невероятни комбинации (което е резултат от все по-напредничавото му мислене, по-задълбочения му поглед върху света около него, промените в езиковата му компетенция). Възникващите у всеки

езиково компетентен човек образни представи при контакта му с езиковата материя имат личностно-индивидуален характер, произтичащ от жизнения му опит (срвн. Гаспаров 1996: 247) и натрупаните познания за обективната и субективната действителност.

По мое мнение сравнението е един от най-удачните похвати за езикова асимилация и обработка на изградения от материални и нематериални образи свят; за демонстриране на симбиозата между обектите и явленията в тяхната цялостност или в част от характеристиките им; за намирането на общото в различното и различното в общото; за установяване на изконната еднотипност на материята и идеите.

Смятам, че образните сравнения са *десигнативни категории, в които се съчетават езикът (реализиран като реч) и мисленето (и като предпоставка, и като продукт на езика)*. Този аспект на изследване към тях е показателство, че принадлежат към основните логически модели за *опознаване на действителността и създаване на духовните ценности*. А в основата на когнитивистиката стои именно *антропоцентричната лингвистика*. Когато в лингвистичен аспект се изследва светът на човека, най-показателни са езиковите компетенции и речевите перформации на индивидите (виж по-подробно Янев 2011: 357–384).

Лингвокултурологичната действителност проличава още по-добре в речевите практики на индивида, разкриващи асоциативното му мислене и принципите за съпоставяне на реалии от познатия му свят. Руската изследователка на езика – Девятова, с право заключава, че когнитивната лингвистика е изключително перспективна в широкия подход към езиковите явления – *от изучаването на менталните структури и техните отражения в езика към изучаване на езика като форма на мисловно-речева дейност; от познанията за света към езика, който в своите елементи и форми е съхранил познавателния опит на човека...* (срвн. Девятова 2011: 10).

Напълно съм съгласен с мнението на авторката, че трябва да се говори за *когнитивна същност на сравненията, в което тя е ръководена от хипотезата, че всяка от компаративните конструкции сравнява обектите по различен начин*. Девятова ни припомня, че основите на антропоцентричната лингвистика (в която съществен обект са *образните сравнения, направени от хората за самите тях*) се откриват в разбиранията за езика *не като продукт на дейността, а като дейност*, които ще открием в трудовете на Хумболт, Виготски, Потенбя, Шахматов, Бали, Апресян, Шчерба, Леонтиев, Звегинцев, Якобсон и др. (срвн. Девятова 2011: 5, 11).

Антропоцентричната насоченост на проблема и по-конкретно – представянето на човека чрез неограничените възможности на езика, и то чрез включване в компаративни структури на антропологични лексикални признаци в съпоставка с различни реални и идеални образи, може да ни

отведе към една друга изследователска ниша – тази на аксиологизма. Аксиологическият аспект е неразривно свързан с антропоцентричния, произлиза от него и го допълва, защото представя не толкова самия човек като природна и социална единица, а е свързан с неговото поведение и най-вече – с ценностната му система (проблем, който продължава да бъде основен обект на изследване най-вече от философи, психолози, социолози, етнологи и, разбира се, от филолозите).

Показателна част от аксиологичния лингвистичен подход, представящ ценностната картина на човека и неговия свят с помощта на знаковите и суперзнаковите езикови елементи, представляват сравненията. В компаративните структури, асоциирайки образите от заобикалящия го свят с признаците на собственото си съществуване, човекът разкрива светоусещането си, което неминуемо е продукт на собствената му ценностна йерархия, съдържаща елементи както на собствената му личностна percepция на действителността, така и на обществения узус, на който е подчинено поведението му като социален субект.

Важно е да се отбележи, че изследването на образните сравнения, свързани с човека и неговия свят, могат да бъдат изследвани двойко в своята антропоцентрична същност. От една страна, човешкият фактор подлежи на анализ с оглед на ролята на човека като компарандум в сравнителната структура (компонент, който съществува *a priori*, поради факта, че всяко образно сравнение се обединява около признак, който характеризира именно човека). От друга страна, антропоцентричността на сравненията (дори и да не се отнасят към човека) са продукт на образното/езиковото мислене на хората, който се реализира в комуникативната им дейност чрез речта, т.е. не друга биологична единица, а именно човекът е техният генератор.

Какъвто и да е изборът на адресанта за осъществяване на компаративните му намерения, асоциираният (логичен или алогичен) образ, както се вижда, може да има различни характеристики. Казано по друг начин, **образните сравнения** могат да се разделят условно на няколко вида (отново с уговорката за огромната относителност на устойчивостта): **а) логични, устойчиви** – по пътя на асоциативното мислене с оглед на стереотипите в разбирането на света да бъде логичен образ, който да се използва по-често от адресантите (т.е. с по-устойчив характер). В тези случаи може да се говори за устойчиви (евент. фразеологични) сравнения, въпреки че при тях липсва важният елемент *идиоматичност*, а и се оказват най-малобройните, напр. червен като домати, хитър като лисица; **б) алогични (оксиморонни), устойчиви** – избира се образ, който да се използва по-често от адресантите (т.е. с по-устойчив характер) и да отговаря като семантичен комплекс на антонимното значение на признака. Напр: *умен като гъска, попово прасе*

и *двама улави (глунави)*, от които най-популярен компаратум би трябвало да е „поповото прасе“; **в) логични, индивидуални (оказионални)** – избира се логичен образ, въпреки че има спорадичен (индивидуален) характер (регистриран е еднократно или се използва от малък социолектен кръг). Например: *умен като: Бог, слон, компютър...* Групата на тези сравнения е най-многобройна. По същност и характер те отразяват най-актуално етнокултурните промени в ценностната система, възприятието на света, отношението към екзистенциалните и поведенчески модели, преразпределението на житейските приоритети; **г) алогични, индивидуални (оказионални)** – избира се алогичен образ, въпреки че има спорадичен (индивидуален) характер (регистриран е еднократно или се използва от малък социолектен кръг). Напр.: *умен като: амеба, куц кон, листна въшка, бременна хлебарка...* Група, която увеличава своята популярност поради нуждата от демонстриране на ироничност, хиперболизация, саркастичност и др. Присъщи на интелигентния човек експресивни езикови техники и осъзнаване на умението му за комуникативна манипулация.

Констатираната *загуба на устойчивост* (и появата на все по-нови сравнения, които са резултат както от разширяване, така и от стесняване на мирогледа и знанията на хората) и *липсата на необходимата идиоматичност*, т.е. лексикалното значение на цялостния израз да не е сбор от семантиките на изграждащите го компоненти, са съществени аргументи в подкрепа на съждението, че образните сравнения не типичен обект на фразеологията и трябва да се разглеждат в параметрите на когнитивната лингвистика. Известна идиоматичност може да се констатира при т.н. оксиморонни сравнения, където въпреки неизбежното наличие на общ семантичен коефициент семантичният резултат обикновено е антоним на признака в компаративната структура (напр. *умен като амеба, празна каса = глупав* [умен ≠ глупав]), но не и при „логичните“ сравнения (макар и много често с оказионален характер) – *умен като професор, древногръцки мислител, Айнщайн = много умен* [умен = умен]).

Ето защо обособените смислови групи образни сравнения, разгледани през призмата на основната в общото езикознание дихотомия „език ~ реч“, могат да бъдат определени (разграничени) като ФАКТИ НА ЕЗИКА и ФАКТИ НА РЕЧТА.

Факти на езика са тези сравнения, които са лексикографски регистрирани и са най-устойчиви в речевите практики на индивидите (тук категорично визирам по-възрастното и по-образовано поколение). Тези сравнения са еталонни (шаблонни), появата им е регулярна, контекстово-предполагаща се, имат стереотипен характер и са автоматизирани в речевата дейност, т.е. имат определен социален характер и съществуват като потенция. Заради сравнително високата устойчивост (но не и идиоматичност!) те биха могли

да бъдат обект на фразеологичната периферия. В по-голямата част от тях вътрешната форма на денотативния компаратум е ясна, но както отбелязахме в началото, голяма част от лексемите представляват архаични или диалектни думи. В концепта „езиков факт“ попадат сравнения от първите две групи, които обособих по-горе, а именно – логични устойчиви и алогични (оксиморонни) устойчиви.

Такива компаративни структури фразеологията нарича *устойчиви* или *фразеологични сравнения* (в прилежащия речник, както и в анализите по отделните семантични групи те не са специфично обособени, защото това би било в противовес с основната концепция на изследването, но по-надолу ще им обърна по-специфично внимание). Такива са сравнения като: *гледа като коте на суджук, надува се като куче във фасул, червен като панджар, бял като сняг, дълъг/висок като върлина, мълчи като ибрик, спи като заклан, инати се като магаре на мост* и др.

Заради занижения образователен ценз, високата степен на интелектуална демотивация, ценностната преориентация и липсата на лексикографска компетенция или непознаването на диалектна и архаична лексика по-голямата част от тези компаративни структури не фигурират в бедния речник на днешното поколение младежи.

Една от често засвидетелстваните особености е преплитането на тематични и рематични части от различни сравнения с предполагаем устойчив характер. Неколкократно регистрираното сравнение „*хленчи като сополива госпожица*” всъщност е идиолектно смесване на реалиите от „по-устойчивите” „*пищи като оципана госпожица*” и „*хленчи като сополиво дете*”. В настоящото изследване не са описани случаите на тотално разминаване в идиоматичната обвързаност с компаратума като напр.: *говори като кон с капаци, дебел като теле в железница, инати се като попско дете на Задушница, надут като цраус* и др. Речевото реализиране на тези сравнения може да бъде използвано единствено в подкрепа на твърдението, че утвърдените в специализираните издания компаративни изрази не се познават, а дори и случайно чути, те не се ползват или много често се употребяват погрешно.

Факти на речта са тези сравнения, които не са лексикографски регистрирани, нямат нужната устойчивост, обикновено са с оказionalен характер и представляват речев продукт от езиковата компетенция и светогледа на определен индивид или група индивиди, но в по-тесен кръг. По-голямата част от тези изрази, разбира се, са понятни за останалите реципиенти, защото логическият асоциативен механизъм може да се отрие във вътрешната форма на думата (израза) компаратум. Има обаче и такива, които са толкова индивидуални, че трябва да се запознаем с конкретната причина (случка, особеност, легенда, исторически факт и др.), която

е довела до появата на сравнението (такъв тип сравнения могат да бъдат и факт на езика, защото са регистрирани в речниците и се употребяват по-честотно от носителите на езика, които много често не познават мотива за възникването им, напр. в англ.: *as wise as the men of Gotham* (изразът се употребява иронично и има цялостно значение на „глупак, глупав човек“; за да си го изясним асоциативния механизъм обаче, трябва да познаваме историята, която ни разкрива, че в далечното минало жителите на английското селце Готъм, като разбрали, че крал Джон иска да прекара през селото им път, се престорили на заразно глупави и луди, с което отказали монарха от намеренията му; тази проява оставя в историята тези селяни с названието „мъдреците на Готъм“).

В концепта „речев факт“ попадат occasionalните логични и алогични (оксиморонни) сравнения. Те не са еталонни (шаблонни), появата им е спорадична, нямат стереотипен характер и не са автоматизирани в речевата дейност, защото възникват спонтанно и са индивидуални за носителите на езика, т.е. нямат определен социален характер и възникват под формата на идиолектна перформация (разбира се, за реализацията им отношение има езиковата компетенция, натрупания в компетенцията лексикален инвентар, а и от чисто формална страна се образуват по строго определена схема). Заради ниската устойчивост (или много по-често – липсата на такава) те не могат да бъдат обект на фразеологичната периферия и се изследват изцяло от когнитивната лингвистика, защото представят индивидуалната ментална percepция на дадена антропоцентрична реалия. Такива сравнения са: *мъдър като гръцки философ, нежен като лунен лъч, мълчалив като дъб, тих като гората, плува като пържена риба, бяга като страхливец, хленчи като датския принц* (асоциация с Шекспировия герой Хамлет), *реве като тирано-завър, говори като Дон Корлеоне, бавен като плюнка на стена* и др. Всъщност, устойчивите по характер сравнения също са продукт на такова отношение към действителността, но по екстралингвистични причини са се превърнали във факт на езика.

Вече стана въпрос и за липсата на цялостна *идиоматичност* на компаративната структура – задължителен елемент за всеки фразеологизъм. Не отричам факта, че в дясната (рематичната) част може да се наблюдава идиоматично преосмисляне; то обаче не се отнася за цялото образно сравнение (със специална уговорка за т.н. оксиморонни/иронични/образни сравнения, където цялостният семантичен резултат на израза е антонимен спрямо значението на съответния признак).

Щом компаративният механизъм е задействан, значи носителите на езика са успели да намерят някакъв компаративен мотив (бил той колективен или личностно-индивидуален), дори сравнението да става на база липсваща семема в лексикалното значение на денотата (напр. в сравнението

гладен като вълк / as hungry as a wolf – в значението на „вълк“ липсва сема за глад/ гладен – *„Едър хищен бозайник от рода на кучетата със сивоожълта козина“* [БТР]; *бял като призрак / as white as a ghost* – никъде не се споменава, че призраците са бели – *„Образ на мъртвец или др., който ни се привижда; привидение, фантом“*, въпреки че в този случай може да говорим за условна идиоматичност, тъй като признакът „бял“ не участва в семантичния комплекс на сравнението с прякото си значение, а с преносно, което е речниково засвидетелствано – *„пребледнял, блед, светъл на цвят“*). Мнението ми е, че търсенето на общи семи чрез лексикален анализ на двата компонента в образното сравнение не трябва да бъде водещ принцип при определянето му като лингвистичен факт, въпреки че това е едно от условията за възникване на асоциативната компаративна структура.

За едно отделяне (или отдалечаване) на образните сравнения от фразеологичната система на езика трябва да се мисли и през призмата на други, по-конкретни лингвистични факти. Един от тях е формално-семантичната характеристика на денотата. Докато при фразеологизмите обектът обикновено се назовава с друга лексема, а сходството се извършва на базата на някакви релевантни към субкултурата и етноезика метафорично-асоциативни връзки, то при образните сравнения семантичната цялост се постига чрез компаративния акт, в който участва съответния компаратор (като, като че ли, сякаш; like, as...as). Фразеологизмът *„Ковал съм си магарето“* има значение *„приготвил съм се, подготвил съм се добре за това, което ще правя“* (ФРБЕ 1974: 522), *„Буриданово магаре“* се използва за *„човек, който е много нерешителен, колебае се между две равностойни възможности“* (ФРБЕ 1974: 105); *„магарешки / магарски син“* – за *„нехранимайко, негодник“* (ФРБЕ 1974: 568); *„инато магаре“* – за човек, който не приема чуждо мнение, не отстъпва дори когато не е прав и др. Вижда се, че лексемата *„магаре“* или нейните производни служат за назоваване на други реалии (или на човека), заместват ги, като по този начин се постига желаният семантичен ефект. При образните сравнения подобно повторно именуване не се осъществява, защото компарандумът и компаратумът се намират в две отделни (строго регламентирани и отчетливи) части на израза – в тематична и рематична част, което не позволява обектът да се преназовава, а просто да се сравнява, асоциира – *„инат като магаре“*, *„инати се като магаре (на мост)“*, при което всички лексеми в състава на компаративната структура запазват основните/речниковите си лексикални значения (при фразеологизмите тези значения се променят), а на компарандумът (който в случая остава неназован – човека) се приписват качествата на компаратума, без да има двойко тълкуване на една лексикална унификация. Тези наблюдения могат да бъдат осъществени и в другите езици, когато се анализират компаративни структури. В английския имаме напр. фразеологизма *„dog doesn't*

eat dog” (бълг. съответствие – ‚Гарван гарвану око не вади‘), т.е. ‚хората с подобни проблеми (себеподобните) не си причиняват болка (не си вредят) един на друг‘, „*black dog*” – за ‚меланхолия, депресия‘, „*a dog’s life*” – ‚лесен, безгрижен живот‘ (за разлика от българския, където ‚кучешки живот‘ е придобило по-скоро отрицателна конотация в значение на ‚труден, беден, тежък‘ живот), в сравнения като *spin like a dog, run like a dog; as hungry as a dog, as fast as a dog* и др. нямаме лексикално преназоваване, а само аналогия.

Друга особеност, която прави впечатление, е, че за разлика от фразеологичните единици, при които няма структурно-синтактична облигаторност в броя на семантичните компоненти, то при образните сравнения винаги тези компоненти са два основни (в тематичната и рематичната част има по една пълнозначна дума, която е и семантичен център на съответната част (много често компаратумите са разширени с по няколко атрибутивни уточнения, както се вижда при въведените по-горе модели). Налице винаги е признак (лява част, основание за сравнението) и образ (дясна част, асоциираната реалия за сравнението) – *гладен като мечка / as hungry as a bear; тича като кон / run like a horse*. В употребата на образните сравнения понякога се наблюдава стилистична инверсия, която обаче не променя изконната същност на компонентите (*като въглен чер; като бебе плаче туй юначе; като кон ходи, а все се оплаква...; like a horse is running; like a lion, brave and fearless...*). Именно тази задължителна синтактична двукомпонентност (признак ~ образ / тематична част ~ рематична част) отличава образните сравнения от фразеологичните единици, при които няма строго изискване за структурата и броя на компонентите.

Спецификата на образните сравнения се проявява както във формата, така и в значението им, резултат от взаимодействието на сравняваща част и сравняемо. В своята „Етнопсихолингвистика” Юрий Сорокин (виж Сорокин 1988), анализирайки английска и руски лексикална ексцерпция, разглежда проблема за сравнението като еталон за национално-културна специфика. Това окачествяване обаче може да бъде тълкувано двойко – не само като еталон за нещо, което се е превърнало в стереотип, автоматизирана речева практика, но и като еталон репрезентатор на най-актуалното състояние на субкултурата, информация за което може да ни даде най-точно езикът, представен чрез речта.

Литература:

- SAPIR, E., 2004: *Culture, Language and Personality: Selected Essays*, California: University of California press.
- АРУТЮНОВА, Нина Давидовна, 1999: Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры.
- БТР: Л. Андрейчин и колектив, *Български тълковен речник*, 1963.: София: МИГ 77.
- ГАСПАРОВ, Борис, 1996: Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Москва: Новое литературное обозрение.
- ДЕВЯТОВА Надежда Михайловна, 2011: *Диктумно-модусная организация сравнительных конструкций в русском языке, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук*. Москва: „МПГУ”.
- МАСЛОВА, Валентина Авраамовна, 2001: *Лингвокультурология*, Москва: Academia.
- СОРОКИН, Юрий и колектив, 1988: *Этнопсихоллингвистика*, Москва: Наука.
- ФРБЕ: Колектив, 1975: *Фразеологичен речник на българския език*, т. 1. и 2., София: Издателство на БАН.
- ЯНЕВ, Борян, 2011: Образите от вербалния свят на българина. Следите на словото. Пловдив: Контекст. 357–384.

<http://www.medialens.org/>

<http://www.mirror.co.uk/>

<http://www.morningstaronline.co.uk/>